Sofist 13 (2026):51-68
Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 09.09.2026-Revizyon/Revised: 23.10.2026 -Kabul/Accepted: 24.10.2026

Bir Kültür Tartışması: Pierre Bourdieu Sosyolojisinin Felsefi ve Politik Arka Planı

A Cultural Debate: The Philosophical and Political Background of Pierre Bourdieu's Sociology

Armağan Öztürk

Özet

Bu makale Pierre Bourdieu'nun sosyolojisini kültür sorunsalı çevresinde tartışmayı hedeflemektedir. Öncelikli hesaplaşılacak konu epistemolojidir. Bourdieu sosyolojinin en orijinal kısmı alan, oyun, sermaye ve habitus gibi kavramlarla kendisine oldukça işlevsel ve sonuçları itibariyle yaratıcı bir teorik çerçeve çizmesidir. Alternatif bir teorik arka plan gibi çalışan bu kavram seti temel bir sorunsala doğru kendi yetkinliğine ulaşır. Bourdieu sermaye kavramını kültür ve sosyal ilişkileri içine alacak kadar geniş bir içerikle yorumlar. Bu geniş sermaye tanımı bağlamında kültürün toplumsal eşitsizliklerde oynadığı rol kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca sermayenin kültür ve ekonomiyle birlikte ele alınması kapitalizm eleştiri-

Abstract

This article aims to discuss Pierre Bourdieu's sociology within the context of the problem of culture. The primary issue to be addressed is epistemology. The most original aspect of Bourdieu's sociology lies in his construction of a highly functional—and, in terms of its implications, creative—theoretical framework using concepts such as field, game, capital, and habitus. This set of concepts, functioning as an alternative theoretical backdrop, achieves its full potential when addressing a fundamental problem: Bourdieu interprets the concept of capital broadly enough to encompass culture and social relations. Within this expansive definition of capital, the role culture plays in social inequalities is of critical

Bu makale, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0) kapsamında lisanslanmıştır. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

✉ Prof. Dr. | Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Merkez Yerleşke, Artvin, Türkiye |armagan.ozturk1980@gmail.com | ORCID: 0000-0001-8711-3195

sinin sosyolojik arka planını güçlendirmiştir. Eşitsizlik tartışmasına pedagojik bir boyut kazandıran Bourdieu, eğitim kurumların toplumsal hiyerarşiyi üst sınıfların lehine olacak şekilde yeniden ürettiğini savlar. Çalışma içerisinde düşünürün ortaya koyduğu çerçeve ise birkaç bakımdan eleştirilmiştir. Öncelikle Bourdieu'nun sosyolojisi determinizme çok yakın bir yerde durmaktadır. Düşünür toplumsal ilişkileri fazlasıyla rasyonalize eder. Bu akılcı yapısalcılık bireyin kendiliğinden özgürlüğünü dikkate almaz. İkinci mesele popüler kültürle ilgilidir. Popüler kültürün genelliği sınıfsal farkları en basit olan lehine azalttığı temel bir sosyolojik eğilimdir. Son olarak zorunlu ve parasız eğitiminin toplumsal yapıda yarattığı devasa değişim karşısında eğitimi salt eşitsizlikçi bir kurum olarak ele alan okuma fazlasıyla tek yanlıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Pedagoji, Sermaye, Eşitsizlik, Pierre Bourdieu

importance. Furthermore, addressing capital in conjunction with culture and economics has strengthened the sociological basis for the critique of capitalism. By introducing a pedagogical dimension to the debate on inequality, Bourdieu argues that educational institutions reproduce social hierarchies in favor of the upper classes. However, the framework proposed by the thinker has faced criticism on several fronts. First, Bourdieu's sociology borders on determinism; he tends to over-rationalize social relations. This rationalist structuralism fails to account for the individual's spontaneous freedom. The second issue concerns popular culture. A fundamental sociological tendency is that the universality of popular culture diminishes class distinctions in favor of the lowest common denominator. Finally, viewing education solely as an institution of inequality—especially in light of the massive changes wrought upon the social structure by compulsory, free education—is an overly one-sided perspective.

Keywords: Sociology, Pedagogy, Capital, Inequality, Pierre Bourdieu

Giriş

Bu çalışma Pierre Bourdieu sosyolojisini eşitsizlik ve kültür gibi tartışma alanları özelinde ve felsefi arka planıyla birlikte ele almayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere Bourdieu kendi kavram setini inşa etmiş, sosyolojiyi felsefe, ekonomi, antropoloji ve eğitim bilimlerinde kullanılan kuramsal araçları da içerecek şekilde yeniden ele almıştır. Onun sosyal biliminde teori ve pratik iç içe geçmiş durumdadır. Kavramlar olmaksızın olgular incelenemez. Ama olgulardan elde edilecek verinin yokluğunda kavram ve kuram tartışması metafizik bir içeriğe dönüşme eğilimindedir.

Teorik arka planda ayrıntılı bir şekilde irdeleyeceğimiz üzere alternatif bir yapısallık teorisi önerir Bourdieu. Bahsi geçen epistemolojik zemin sosyolojik bilginin nesnel kuruluşu ile düşünümsellikten başlayan yeni bir praksisi de içinde barındırır. Makalemizde düşünürün kavram dünyası ile formüle edilen genel teorinin sosyolojik ve felsefi sonuçları tartışmaya açılacaktır. İlgili analizin odak noktası, aynı zamanda temel sorunsalımız Bourdieu'dan kalan entelektüel mirasın kültür, eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma gibi sorun alanları bakımından taşıdığı önemde kristalize olmaktadır.

1. Teorik Arka Plan

Pierre Bourdieu sosyolojisinin 20. yüzyılın ikinci yarısında yarattığı etki sıklıkla Emile Durkheim'ın sosyal bilimlerdeki kurucu etkisiyle karşılaştırılır. Birden fazla disiplini ilgilendiren ve felsefeye çok yakın bir içerikle kodlanmış Fransız düşünce tahayyülü Durkheim-Bourdieu hattında güçlü bir literatüre dönüşmüştür. Bourdieu geleneksel felsefenin ötesine geçer. Ama ampirizm temelli sosyolojiyi felsefi alanın merkezine konumlandırmaktan da kaçınmaz. Teoriden vazgeçmeden ampirik yöntemi derinleştiren bu hassasiyet önemlidir. Onun sosyolojisi ampirik araştırma ve soyut kavramlaştırmanın diyalektik bir bütünü gibi durur. Ulaşılan tüm sonuçlar içsel tutarlılık iddiasını korur ve genelleştirebilir niteliktedir. Teoriyi yöntem ve araştırmayla tamamlayan Bourdieu'cu anlatı yapı-özne ile yapı-eylem ilişkisini sürekli bir şekilde yeniden formüle eder. Bahsi geçen eğilim diyalektik bir ilişki içinde kendini açımlar. Tüm bu hatırlatmalar so-

nucunda vardığımız yer şöyle özetlenebilir: Bourdieu düşünce tarihindeki bazı ikilikleri aşmaya çalışır. Bu yolda kendi kavram setini üretir. Ortaya çıkan sosyolojik tahayyül pozitivizm, yapısalcılık, ekonomizm, Marksizm ve fenomenoloji gibi bazı meta anlatıların eleştirisi gibi iş görür (Swartz, 2013; Calhoun, 2016, ss. 77-8; Schusterman, 1999, s.16).

İnsanların öznel tercih, strateji ve kararları nasıl olup da nesnel bir dünyaya yol açıyor sorusu Bourdieu sosyolojisinin arkasında yatan motive edici ilk nedendir. Öznelliğin nesnelliği inşa etmesi ve bu sürecin ampirik araştırmalar yoluyla bilimsel çıktılara dönüşmesi şüphesiz ki aynı zamanda epistemolojik bir sorundur. Bourdieu sürekli bir şekilde epistemolojiye, yani sosyolojik bilgiyi doğru, makul ve mümkün hale getiren başlangıç zeminine geri döner (Calhoun, 2016; Jenkins, 1992, s. 10).

Bu epistemolojiye dönüş sürecinde hedef alınan temel tartışma dünyası sahte karşıtlıklar ve teorizmdir. Nesnellikle öznelliği karşı karşıya getiren her türlü okuma Bourdieu için sorunludur. Faili reddeden aşırı nesnelci veya mekanik okuma da, yapının gücü ve sınırlarını reddeden çarpıtılmış bireysel eylem çizgisi de yanıltıcı sonuçlar yaratmaya gebedir. Avrupa düşünce geleneğinin teori-pratik çelişkisini teori lehine çözen, kuramları başka kuramlarla, kavramları yine kavramlarla açıklayan teori yanlısı çizgi ise ayrıca sorunsallaştırılmalıdır. Çünkü bu okuma tarzı olguyu ve pratiği bir kenara iterek, aklı sadece teoriden oluşan kapalı bir evrene mahkum etmektedir. Böyle bir zeminde gerçekliğin gündelik hayatla hiçbir bağlantısı kalmamıştır. Teori diye kutsanan anlatı ise hemen tümüyle spekülasyondan ibarettir (Bourdieu & Wacquant, 2016, ss. 20-35). Düşünür kavramları hakikati bulmamıza yardımcı olan araçlar olarak görme eğilimdedir. Bu arada sadece sorun Avrupa sosyoloji geleneğinde kristalize olan teorizm değil, aynı zamanda Amerikan sosyolojisini esir almış pozitivist-ampirik bilim anlayışıdır. Bourdieu'nun metodolojizm olarak değerlendirdiği bu bilim yapma tarzı sadece parçalar, olgular, sayılar ve istatistiklerle ilgilenir. Pratik hiçbir zaman teoriye, yani herkes için anlamlı sonuçlara ulaşmaz (Bourdieu, 2016b).

Teoriyle pratik, nesnellikle öznellik arasındaki kutuplaşma tuzaklarına karşı akademi içi bir praksis önerir Bourdieu. Durduğu yeri temellendiren

ana kavram ise düşünümselliktir (reflexivite). Düşünümselcilik yapısal bir inşa süreci olarak yorumlanabilir. Ona göre sahaya gelen araştırmacı öncelikle kendi düşüncelerini ve gözlem yetisini sınırlayan algı kategorileri, önyargılar ve varsayımlarla hesaplaşmak zorundadır. Bu hassasiyete atıfla her türlü bilimsel çaba nesneye bakan öznenin önce kendine bakmasıyla başlar (Bourdieu & Wacquant, 2016, ss. 36-8).

Düşünümsellik bilimin epistemolojik sınırları bağlamında önemli bir hatırlatmadır. Her eleştiri aslında özeleştiriyle başlar argümanı düşünümsel hassasiyetin özünü oluşturur. Böylesi bir çabanın gerekli olduğu açıktır. Ancak bilim yapma sürecine hakim olan öznel kaygı ve eğilimler düşünümselliği doğal olarak sınırlar. Bourdieu dâhil olmak üzere tüm bilim insanları ve filozoflar kendi kavram setleri ve sabit görüşlerine karşı bağışıklık kazanır. Kendimizi, doğru gördüğümüz metot ve bilgileri yeniden gözden geçirme konusunda isteksizlik bilimsel çabanın kaçınılmaz bir sonucudur. Bu son hatırlatma bağlamında özeleştiri ve düşünümsellikle teorik özgünlük arasında uzlaşmaz bir karşıtlık vardır. Kendi kavram setlerini inşa eden ve (veya) belli ideolojik kabullerle bazı yorumlama tarzlarına yakınlık gösteren özne bu yolda ilerlediği ölçüde düşünümsellikten uzaklaşır.

Son olarak Bourdieu özgünlüğü hakkında bir hatırlatma yapmak gerekir. Bizim bir dizi alt tartışma aracılığıyla açmaya çalıştığımız üzere karmaşık teorik çerçeve ve o çerçeveye eşlik eden sayısız ampirik çalışma düşünürün formüle ettiği sosyolojinin bir yönünü oluşturur. Diğer yandan ise Bourdieu güçlü bir polemikçidir. Analizinden kışkırtıcı sonuçlar çıkarmaktan, medyadaki kanaat teknisyenleri ile tahakkümü sorgulamayan geleneksel akademisyenleri hedef almaktan kaçınmaz. Yazım tarzındaki özgünlük de teorideki özgünlüğü tamamlayan bir içeriğe sahiptir (Fowler, 2000, s. 13).

2. Kavram Seti

Bourdieu sosyolojisi alan, oyun, sermaye ve habitus gibi kavramlar aracılığıyla kendisine özgün bir teorik arka plan yaratır. Düşünürün açtığı tartışmada sosyoloji temel dolayım alanıdır. Felsefe, siyaset ve eğitim bir

dizi sorunsal ve argüman aracılığıyla sosyolojik tahayyüle bağlanır. Sınıf ve egemenlik ilişkilerini yeniden yorumlayan Bourdieu bu yolla eşitsizliğin kültür yoluyla nasıl yeniden üretildiği meselesiyle hesaplaşır. Bahsi geçen tartışma pek çok açıdan ekonomi-sermaye-eşitsizlik üzerine gelişmiş literatürün, özellikle Marksist bakışın kültüralist bir alternatifi olarak okunabilir (Bourdieu, 2013, s. 47, Mücen, 2014, s. 359; Jourdain & Naulin, 2020, s. 108; Göker, 2016a, s. 281; Calhoun, 2016, s. 106; Wallace & Wolf, 2013, ss. 165-166; Wacquant, 2016, s. 62).

Toplumsal tabakalaşmanın sadece sınıf ve statü gibi geleneksel enstrümanlarla anlaşılamayacağı tezi Bourdieu'nun çıkış noktasıdır. Bu bağlamda ekonomi ve kültürü aynı anda analiz eden yeni bir paradigmaya ihtiyaç vardır. Toplumu işçi sınıfı (halk), orta sınıf (küçük burjuvazi) ve burjuvazi başlığında üç katmanda inceleyen düşünür üst sınıfların alt sınıflar üzerindeki baskısının bir kültürel tahakküm skalasını yarattığını ileri sürer. Bahsi geçen tahakküm ise açık bir zorlamadan çok alt sınıfların üst sınıfları taklit etmesi ile eğitim kurumunun seçkinci içeriği aracılığıyla sonuç doğurmaktadır (Bourdieu, 2013; Öğütle & Çeğin, 2010, ss. 119-125; Mücen, 2014, s. 359; Ünal, 2016, s. 172; Ünal, 2017, s. 380).

Kavram setini daha ayrıntılı bir düzeyde tartışmaya başlaman önce kısaca şu söylenebilir: Bourdieu sosyolojinin esası egemenlik ve eşitsizlik ilişkileridir. Egemenliğin eşitsizlikten kaynaklandığı noktasında tüm eleştirel ideoloji okumalarıyla aynı noktada durur. Ancak düşünür eşitsizliğinin kökeni bağlamında başta Marksizm olmak üzere hakim okumadan ayrılır. Ona göre tahakküm ilişkileri sermaye biriktirme biçimlerinden bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Ancak ekonomik sermaye temelli sermaye kavrayışı yetersizdir. Ekonomik sermaye kültürel sermayeyle birlikte ele alınmalıdır. Kültürün nasıl biriktirilip dolaşıma sokulduğu meselesi ise hem eğitim kurumu üzerine bir çözümleme yapmayı zorunlu kılar hem de Bourdieu anlatısının merkezi kavramlarından biri olan habitusu yeniden tanımlamak mantıksal bir zorunluğa dönüşür. Tabii habitus tartışmaya dâhil olunca zevk, beğeni ve tercihler bakımından öznenin eğilim ve yönelimleri daha da önemli hale gelir.

Bourdieu toplum içindeki güç ilişkilerini alan kavramı üzerinden çözümlemektedir. Alan, bireyler ve kurumların sermaye elde etmek için birbirleriyle çatıştığı mücadele dinamiğinin teorik ifadesidir. Toplum en büyük alandır. Ancak her gelişmiş toplum eğitim, kültür, ekonomi, spor, edebiyat, sanat gibi çok sayıda alt alandan oluşur. Bireyler aynı anda veya hayatları boyunca birden fazla alanda sermaye biriktirip mücadele ederler. Bu bağlamda genel olarak toplumda, özel olarak ise alt alanlarda meydana gelen tüm sosyal deneyimler strateji geliştirme, manevra, uzlaşma ve çatışma pratiklerinden oluşur (Wallace & Wolf; 2013, s. 164; Göker, 2016b, ss. 525-558; Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 156; Savage, 2014, s. 115). Görüldüğü üzere alan aslında kaynakların dağıtıldığı toplumsal bağlama işaret eder. İlişkisel dinamikler aslında bir pazar yeri işlev gören alanda somutlaşır. Alan aynı zamanda kimliğin özneleştiği ve kültürün biriktirildiği havuzlara karşılık gelir. Aktörlerin sahip oldukları sermaye miktarı ile sermayenin farklı birikim türleri bağlamında ağırlığı ise alandaki konumu belirler.

Alan kavramını alt bileşenlerine, yani oyun ve sermaye kavramlarına doğru ayrıştırdığımızda maddi arka plan daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Bu bağlamda önce oyun kavramına değinebiliriz. Oyun alanda var olabilmek için yapılan manevraların adıdır. Oyun sosyal psikolojik bir hatta söz konusu olur. Her alanın kendi oyun kuralları vardır. Bahsi geçen kurallar eylemleri sınırlandırır ve yönlendirir. Oyuna dâhil olmak öncelikle niyet ve özlemler doğrultusunda strateji üretmeyi gerekli kılar. Birey ulaşmak istediği amaçlara doğru dürtü üretir. Bahsi geçen dürtü olası eylemin sınırlarını da belirler. Sonuç olarak oyun alan içerisinde yapmak istediğimiz şeylerle ilgilidir. Oyunu başarılı oynarsak sermaye biriktirir ve kaynaklara kolay bir şekilde ulaşırız (Bourdieu & Wacquant, 2016; Bourdieu, 2014, s. 435; Bourdieu, 2013, s. 123; Calhoun, 2016, s. 82).

Düşünüre göre alanda oyun kurma faaliyetinin nihai sonucu sermaye birikimidir. Sermaye en basit ifadeyle kaynağa veya rekabetin getirisi olan kazançlara karşılık gelir. Bireyin özel olarak alan, genel olarak ise toplum içindeki konumu kontrol ettiği sermaye miktarı tarafından belirlenir. Tüm ekonomik, sosyal ve kültürel değişkenler kaynağa bağımlıdır. Kay-

nak miktarı kişiye kendi hayatı ve başkalarının hayatını kontrol imkanı verir. Alanda biriktirilen sermaye düzeyi arttıkça bireyin statüsü de güçlenir (Etil & Demir, 2014 s. 336; Öğütle & Çeğin, 2010, s. 120; Bourdieu, 2013, s. 122; Bourdieu & Passeron, 2013, s. 106; Wacquant, 2016, s. 62). Sermayeyi çok katmanlı bir içerikle ele alan Bourdieu toplumsal yapı ve kültürel pratiklere atıfta bulunarak sermaye birikim sürecini yeniden yorumlar. Bahsi geçen yorumun klasik ekonomi politiğe alternatif bir okuma gibi sonuç doğurduğu ve ekonomi indirgemeci Marksist yorumları yapı bozuma uğrattığı söylenebilir.

Bourdieu sermayeyi dört başlıkta inceler. Bunlar sırasıyla ekonomik, kültürel, toplumsal ve simgesel sermayedir. Ekonomi indirgemeci yorumları hiçbir zaman doğru bulmaz düşünür. Yine de ekonomik sermayenin diğer sermaye türleri bakımından daha ayrıcalıklı bir konumu olduğu söylenebilir. Malvarlığı, miras hakkı, gelir, mülkiyet, finansal stok, toprak ve mülkiyet ekonomik sermayenin özüdür. Toplumdaki egemenlik ilişkilerinin temelinde son kertede ekonomik sermaye vardır. Ekonomik sermaye kişiye statü kazandırır. Bahsi geçen statü bireylerin diğer sermaye biçimlerine olan erişimini kolaylaştırır. Ekonomik sermaye miras yoluyla sonraki kuşaklara aktarılabildiği için birikim biçimi daha az öznel çabayı gerektirebilir (Wallace & Wolf, 2013, s. 165; Jourdain & Naulin, 2020, ss.106-8; Bourdieu & Passeron, 2015, s. 106; Kleanthous, 2018, s. 250).

Toplumsal sermaye dâhil olduğumuz ilişki ağlarıyla ilgilidir. Kişiler gruplara üye olurlar. Gruplar mensuplarına ekonomik ve kültürel sermaye biriktirmesine yol açan kapıları açar. Her bir grup etki ve desteği örgütleyen ağlara karşılık gelir (Jourdain & Naulin, 2020, s. 107; Wallace & Wolf, 2013, s. 16). Simgesel sermaye ise bir yanıyla ayrı bir kategori, diğer yanıyla ise ekonomik, kültürel ve toplumsal sermayeye sahip olmanın doğal sonucudur. Tanınırlık, prestij, onur ve saygınlık simgesel sermayenin başlıca görünümleri arasındadır. Bize toplumsal hayatta destek vermeye hazır olan insanlar simgeler üzerinden güç ilişkileri ağı içindeki konumumuzu tartarlar (Jourdain & Naulin, 2020, s. 108; Wallace & Wolf, 2013, s. 168).

Bourdieu'nun kavram seti içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan habitus ile kültürel sermaye arasındaki organik ilişki kültür tartışmasının ayrıca ele alınmasını zorunlu kılar. İleriye doğru ötelediğimiz kültür meselesini parantez içine alarak Bourdieu terminolojisi için bir ara değerlendirme yaptığımızda ise karşımıza şöyle bir tabloyla karşılaşırız: Düşünür bize rasyonel bir toplum tasavvuru sunar. Bireyler amaçlarını realize etmek için farklı boyut ve kertelerde birikim yapar. Tüm hayat hesaplı, belirli ve kurallı bir güç mücadelesi olarak okunabilir. Tabii bu noktada Bourdieu'nun kavramlaştırdığı birey davranışı ve toplum tablosuyla gerçek dünyadaki gerçek ilişkiler arasındaki fark ön plana çıkar. Her şeyden önce insan o kadar da rasyonel bir varlık değildir. Duygular, kontrol edilemezlik, kendiliğindenlik ve akışkanlık insani varoluşun olağan parçaları arasında yer alır. Bu son hatırlatma bağlamında Bourdieu evreninin toplumsal ilişkileri fazlasıyla rasyonalize ettiği söylenebilir. Bahsi geçen rasyonalizmi çok kolay bir şekilde determinizm olarak okumak da mümkündür. Nihayetinde Bourdieu sosyolojisi kavramları mükemmelleştirdiği ölçüde belirlemecilik suçlamasına muhatap olacaktır.

Bourdieu'ya yönelik bu eleştiri hattı akademik literatürde genişçe yer tutmaktadır. Mesela eleştirel Bourdieu okumalarında ciddi bir ağırlıkları olan Richard Jenkins ve Jeffrey C. Alexander'a baktığımızda yapı, kültürel iktidar ve sınıfsal çıkarlar arasındaki ilişkinin düşünür tarafından fazlasıyla tek taraflı bir şekilde analiz edildiği görülür. Bu bağlamda Jenkins'e göre Bourdieu, öznelcilik ile nesnelcilik arasındaki karşıtlığı aşmayı hedeflese de bunu tam olarak başaramamıştır. Çünkü toplumsal yapı, kültürü, kültür, pratikleri, pratikler de mevcut yapıyı yeniden üretmektedir. Böylece bireyin yapıyı dönüştürme kapasitesi sınırlı kalmaktadır. Yapısal belirlenime verilen ağırlık bireysel eylemin özgürlükçü kapasitesini en baştan itibaren katı bir şekilde sınırlandırmıştır (Jenkins, 1982). Alexander da benzeri şekilde kültürel sınıflar, çıkar ve iktidar arasındaki ilişkinin Bourdieu tarafından fazlasıyla karikatürize edildiği kanaatindedir. Kültür egemenliğin yeniden üretildiği bir alan değildir sadece. Tüm kültürel etkileşimi sermaye birikimi ve sınıfsal konum üzerinden açıklamak indirgemeciliğe yol açmaktadır (Alexander, 1987; Gartman, 2007).

3. Kültür ve Felsefi Tahayyül

Bourdieu sosyolojisinin en özgün yanlarından biri sınıflar arası güç ilişkileri, toplumsal eşitsizlik ve bireysel rekabet gibi meseleleri kültürle ilişkilendiren bakış açısında kristalize olur. Burjuva kültürü ve eğitsel yeterlilik kültürel sermaye kavramının ideolojik spektrumunu belirler (Wacquant, 2016, s. 55). Ayrıca habitusla pedagoji kültürel sermayeyi tartışırken tam olarak neye değineceğimiz hususunda anlamlı ip uçlarını içinde barındırır.

Kültürel sermaye beden, nesneler ve kurumlar üzerinden hayatımıza girer. Dilin kullanılma biçimi, jest, mimik ve davranış tarzları, yazım üslubu, her türlü bilim ve sanat ürünü, ve tabii ki kurumların iç kültürü eşitsizlikçi kültür üretiminin görünümlerine karşılık gelir. Kültürel sermaye öncelikle egemen kültürü yansıtır. Üst sınıfların tercih, eğilim ve yönelimleri kültürün sermayeleşmesi sürecinde odak noktasına karşılık gelir. Efendi-köle diyalektiği kültür kodları üzerinden yeniden üretilir (Göker, 2016a, s. 283; Tezcan, 2015, s. 39; Arun, 2014, s. 170). Kültürel sermaye aile-okul diyalektiğinde üst sınıfları daha avantajlı hale getiren bir birikim stratejisini dayatır.

Kültürel sermayeyi her türlü düşünsel üretimin yapısal dayanağı olan habitus kavramıyla birlikte düşünmek gerekir. Habitus sosyal dünya, eylem ve düşünceyi tek bir depolama alanında birleştirir. Toplumsal hayatın düzenli ve tekrarlanan uygulamaları önemli ölçüde alışkanlıklar, yatkınlıklar ve değerlerle ilgilidir (Wallace & Wolf, 2013, s. 169; Wacquant, 2016, s. 62). Kişiler dünyayı her gün yeniden keşfetmezler. Sınıfsal konumdan çıkarılan eğilimlerle verili deneyim ve davranışlar sürekli bir şekilde kendini tekrarlar. Bu son hatırlatma bağlamında habitus bir tür kültürel yerçekimidir. Varlığı gözle görünmez. Ama o var olduğu için tüm toplumsal hayat belli bir düzenlilik içerisinde sosyal hayatın maddi zeminine bağlı kalır. Bu son hatırlatma bağlamında sosyal-kültürel düzenle kültürel yakınlık arasında doğal bir devamlılık ilişkisi vardır. Eğilimler düzenlilik yaratır, düzen ise kişileri kurumlara bağlar (Colhoun, 2007, s. 103).

Habitus sadece kültürel sermayenin nasıl oluştuğuna dair zorlu soruyu anlamlı kılmak bakımından değil, aynı zamanda alan, oyun ve pratik kavramlarının birbirine bağlayan içeriğiyle de oldukça önemlidir. Özne alanın

karakterini içselleştirir. Her içsellik pratikler üzerinden dış dünyaya yansır. Habitus bu iç-dış diyalektiğinin en genel adıdır. Alan habitusun koşullarını belirler, habitus ise alanın nasıl oluşacağını. Oyuncuların oyun stilleri de habitusla ilgilidir. Kültürel ve davranışsal yatkınlıklarımız oyunu nasıl oynayacağımız hususunda yol gösterici ve sınırlayıcı kalıplara dönüşür (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 154-8; Bourdieu, 2016b, Colhoun, 2016, s. 103). Sonuç olarak habitus aynı zamanda hem öznel hem de nesnel bir şeydir. Kişiler yatkınlıklarını içselleştirir, hatta bedenselleştirir. Bu içselleşmenin dış dünyada yarattığı etki ise karakteristik eylem biçimleridir. Habitus kişinin olduğu şeyi, yani kimliğini ifade eder. Kimlik tartışması zorunlu olarak sınıfsal bir arka plana işaret eder. Bireyin kopamadığı tüm oluşumlar, duygular ve eğilimler ait olduğu sınıfla yakından ilgilidir (Kaplan & Yardımcıoğlu, 2020, s. 27-8). Bu arada sınıfsal durum ve sosyal-ekonomik koşullarla habitus arasındaki uyumun bozulması bireyi zorlar. Habitus uzun bir sürede biriken pratiklerin toplamıdır. Bahsi geçen pratiklik hali eğilimlere dönüşür. Her birey için öncelikli sosyal davranış eğilimlerini korumak şeklindedir. Ancak bu baskın davranış her konuda, sosyal ortamda ve yaş aralığında mümkün olmayabilir. Bu durumda da karşımıza sıklıkla deneyimlediğimiz bir şey çıkar. Pek çok birey sınıfsal konumundan farklı, hatta onunla açıkça çelişen alışkanlıkları sürdürebilir.

4. Pedagoji ve Eşitsizlik

Okul hem kültürel sermayenin biriktirilme süreci hem de kültürün sınıfsal eşitsizlikleri yeniden üretiminde oynadığı rol bağlamında önemli bir kurumdur. Bourdieu cumhuriyetçi-aydınlanmacı anlayışın eğitim yoluyla bilinç aşılama, bilginin yurttaşları eşitlemesi ve okul yoluyla birleşik bir ulus yaratma düşüncelerinin pratikte gerçekleşen şeyle bağdaşmadığını ileri sürer. Ona göre eğitim kurumları alt sınıflardan gelen bireylerin sınıfsal yükselişlerini sınırlayan hiyerarşik bir mantığa sahiptir. Yüksek kültür ile aşağı kültür arasındaki fark sınıfsal bölünmeye eşlik eder. Eğitim kurumlarındaki pedagojik yönelim ise akademik liyakat ideolojisi üzerinden verili toplumsal düzeni korur. Bu mekanizmanın bir tür dışlama pratiği olarak

işlediği de söylenebilir (Çeğin, 2016, s. 519; Jourdain & Naulin, 2020, s. 51; Calhoun, 2016, s. 86).

Bu genel tespit ayrıntılandırıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkar: Okulun eşitsizlikçi düzeni devam ettirmesi gerçeği önemli ölçüde eğitim kurumlarından elde edilen diplomaların yaygınlaşarak değersizleşmesi olgusuyla yakından ilgilidir. Eğitimin belli yaş aralıkları için zorunlu hale gelmesi, kız çocuklarının eğitim sisteminin içine kitlesel bir şekilde alınması ve hemen her iş kolunda diploma talep eden yeni iş düzeni okula gidip diploma almayı gündelik hayatın zorunlu bir unsuruna dönüştürdü. Ancak unvanlarla elde edilen pozisyonlardaki artış diploma artışı kadar keskin olmadı. Meslek, unvan ve diploma arasındaki bağlantıyı önemsizleştiren bu kitleselleşme sürecinin diplomanın değerini azaltarak herkesi en aşağıda eşitlediği söylenebilir (Jourdain & Naulin, 2020, s. 67-9).

Eğitimin eşitsizliği yeniden üretme sürecinde pedagojik eylem kavramı ön plana çıkmaktadır. Pedagojik eylem pratikleri müfredat, kılık kıyafet ve disiplin uygulamalarında somut bir içeriğe kavuşan kültürel formasyon ürünleridir. Bourdieu'nun bakış açısına göre pedagojik eylem iktidar ya da üst sınıflar tarafından dayatılır ve bir tür simgesel şiddet türüdür (Jourdain & Naulin, 2020, s. 63; Türk, 2016, s. 613).

Tüm grupların pedagojik eylem yaratma kapasitesi olsa da bu kavramın işaret ettiği olgu büyük ölçüde baskın toplumsal formla ilgilidir. Elitlerin kendi değer, çıkar ve kültürlerini okul yoluyla dayatması üst sınıfların alt sınıfları disipline etmesine yönelik bir süreç olarak okunabilir. Bourdieu'ya göre okul bir zamanlar kilisenin sahip olduğu gücü kullanmakta ve toplumsal sistemde aynı işlevi oynamaktadır (Bourdieu & Passeron, 2015, ss. 37-38; Wacquant, 2016, ss. 69-71). Yüksek kültürün ve üst sınıfların okul aracılığıyla hayata geçirdiği hiyerarşi ve disiplin süreci bu davranışa maruz kalanlar bakımından aynı zamanda bir eleme eylemine karşılık gelmektedir. Matematik dersi başta olmak üzere bazı bilgi türlerini mutlak hakikat seviyesine yükselten pedagojik otorite bu yolla bir zekâ ve başarı sıralaması yapmaktadır. Pek çok kesimin kendisini okulda dışlanmış hissetmesi ve okul terkleri önemli ölçüde bu dayatılan standartlar ve o standartları

karşılayamamaktan kaynaklanan kimlik bunalımıyla ilgilidir (Jourdain & Naulin, 2020, s. 53; Bourdieu, 1995, ss. 49-50).

Bu noktada bir ara değerlendirme yapmak da fayda olabilir. Bourdieu bize eğitim kurumların bir eşitliği sağlama değil, eşitsizliği yeniden üretme mekanizması olarak iş gördüğünü söylemektedir. Üst sınıfların ihtiyaçları doğrultusunda belli yetenek, beceri ve bilgi türleri ön plana çıkarılır. Liyakate uyum sağlayamayan kesimler, özellikle alt sınıflardan gelen öğrenciler bu dizge içinde başarısız olur. Okul terki veya okulda başarısızlık ise bu hiyerarşik dizgeye öğrenci bireylerin sisteme verdiği tepkinin yapısal ifadesidir.

Bourdieu'nun bazı tespitlerinde şüphesiz ki haklılık payı vardır. Okulun Kilisenin yerini aldığı, hakikat ve bilgi konusunda son sözü söyleme imtiyazının din kurumundan eğitime geçtiği doğrudur. Ayrıca kapitalist toplumlardaki eşitsizlik ve sınıflar arası tabakalaşma durumu bir biçimde okullara da yansır. Bourdieu'nun eğitimle ilgili çalışmaları neo-liberalizmin devlet iç mimarisini tam anlamıyla dönüştürmediği dönemlere, sosyal devletin hala çok güçlü olduğu bir periyoda aittir. Son çeyrek asırda eğitim kurumları eşitsizlikçi ilişkilere daha da yakınlaşmış, eğim metalaştıkça kapitalizmin mantığı eğitimi de etkilemiştir. Tüm bu doğrulara rağmen eğitim meselesine Bourdieu'ya göre daha nüanslı bir şekilde yaklaşmak gerekir. Zorunlu ve parasız eğitimi standartlaştıran cumhuriyetçi çizgi hiçbir ülkede tümüyle ortadan kalkmış veya etkinliğini yitirmiş değildir. Eğitim almak hala sınıfsal yükseliş bakımından önemli bir kaldıraçtır. Devlet eğitim sayesinde fakir ailelerin çocukları iyi eğitimli kişiler hale gelmektedir. Diploma ve kültürel sermaye seviyesindeki artış ekonomik sermayeyi de arttırmaktadır. Ayrıca matematik gibi bazı bilim dallarının başarı ölçütü olarak dayatılmasının üst sınıfların lehine bir durum yarattığı hususu açık değildir. Fakir ailelerin çocukları derslerinde çok başarılı olabilir; zengin ailelerin çocukları ise kendilerine sunulan sayısız fırsatı değerlendiremeyip yetersiz kalabilirler. Matematik, geometri ve felsefenin zekâ göstergesi olarak kabul edilmesi antik dönemden beri devam eden genel bir kabuldür. Bu nedenle matematik temelli eğitim modeli hiç de kapitalizme ve moder-

nizme özgü değildir. Son olarak içeriği bu tartışmanın sınırları çok aşsa da zekâ ile sınıf arasındaki ilişkinin doğrudan bir seyir izlemediğini söylemek gerekir. Bir meseleyi kavrama ve işleme kapasitesi olarak zekâ sınıf dâhil olmak üzere çevresel koşulların etkisi altında olabilir. Ancak zekânın ait olduğumuz sınıf, aile ve toplumsal katmanca belirlenmeyen son derece öznel ve bir ölçüde de sıra dışı bir yönü de vardır. Dolayısıyla zekâyı ve zekâ göstergesi olarak matematik becerisini üst sınıflar lehine işleyen eşitsizlikçi bir komployla açıklamak her zaman doğru ve makul bir değerlendirme tarzı olmayabilir.

Tartışmayı kapatırken pedagojik otorite kavramına değinmek yerinde olabilir. Şöyle ki, pedagojik otorite bir sınıfın kendi kültürünü yeniden üretmesi anlamına gelir. Bu süreçte eşitsizlik meşrulaştırılır. Sistemde kimlerin kalacağını noktasında bir mutabakat rejimi oluşur (Bourdieu & Passeron, 2015, ss. 42-4). Pedagojik otorite inşası habitustan bağımsız ele alınamaz. Kişiler, davranışsal ve kültürel eğilimlerini eğitime de yansıtırlar. Pedagojik otorite üst sınıf tarafından belirlendiğinden alt sınıf mensubu çocuklar toplumsal hiyerarşide kendilerinden üstte yer alan kesimleri taklit eder (Özsöz, 2014, s. 307). Alt sınıfların üst sınıfları taklit etmesi kültürde yeni bir kırılmaya yol açacaktır. Taklit yaygınlaşırsa sınıflar arası farklar azalır. Bu duruma üst sınıfın tepkisi yeni pratikleri deneyimleyip yaygın olanı normal çoğunluğa bırakmak şeklindedir.

Üst ve alt sınıfların kültür pratikleri ve sosyal hayat üzerinden mekanik bir şekilde ayrıştığı savı tartışmalı bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda Bourdieu'daki determinizm bir kez daha eleştirilebilir. Çünkü kültür endüstrisi ve popüler kültür koşullarında bireyler arası sınıfsal farklar önemsizleşmekte, hemen herkes ortak bir simülasyon evreninde yaşamak zorunda kalmaktadır. Alt sınıflardan bir öğrencinin üst sınıflardan gelen bir çocukla aynı süper kahraman filmine gitmesi, internet oyunları, youtube videoları ve futbol kulüp taraftarlığı gibi eğilim ve etkinlikler aracılığıyla kurulan sosyal bağ sınıfsal tabakalaşmayı önemsiz hale getirecek kadar güçlüdür. Şüphesiz ki popüler kültür sınıfsal farkları ortadan kaldırmaz. Ama onların yaşanma ve algılanma biçimlerini değiştirebilir. Bu bağlamda tüm toplumu

kültür endüstrisi ürünlerinde, yani en alt seviyede eşitleyen kapitalist sosyalleşme dikkate değer sonuçlar yaratma eğilimlindedir.

Sonuç

Pierre Bourdieu sosyolojisinin en özgün yanı alan, oyun, sermaye ve habitus kavramları aracılığıyla okuyucusunu davet ettiği yeni düşünsel evrendir. Ayrıca kavramların olgularla desteklemesi bilimsel kabul düzeyini oldukça olumlu bir şekilde etkilemiştir. Bourdieu'nun sosyoloji içindeki yapısal-işlevsel anlatıyı restore ettiği de söylenebilir. Bu bağlamda düşünürün ilgi alanları, kullandığı kavram veya teorisini anlamlı kılan bağlamları geniş bir takipçi kitlesi tarafından izlenmekte veya taklit edilmektedir.

Makalede Bourdieu'nun yürüttüğü tartışmaların tamamı değil, daha çok kültür ve eşitsizlikle ilgili olanlar ön plana çıkarılmıştır. Bu son hatırlatma bağlamında düşünürün sermaye kavramına kültürel bir boyut katarak ekonomi politik okumaları toplumsal ilişkilere doğru derinleştirdiği söylenebilir. Sermayenin kültür ve toplumu da içerecek şekilde yeniden ele alınması kapitalizmin eleştirel değerlendirilmesi bağlamında oldukça önemlidir.

Tüm bu olumlu hatırlatmalara rağmen düşünürün bazı noktalarda ciddi ölçüde eleştiri aldığı açıktır. Öncelikle Bourdieu'nun kuramı fazlasıyla rasyonalize edilmiş bir toplum tasavvuru koyar ortaya. Ondaki yapısalcılık determinizme yakın bir içeriğe sahiptir. Toplumun teorize edilme biçimi kendiliğindenliğe veya akışkanlığa izin vermez. Ayrıca popüler kültür koşullarında üst sınıflarla alt sınıflar arasındaki farklılaşma önemini kaybetmiştir. Herkesin metalaşmış kültür ürünlerini aynı şekilde tükettiği bir dünyada varsıl kesimler yoksullardan farklılaşamamaktadır. Son olarak pedagojiyle eşitsizlik arasında kurulan bağlantıya dikkat çekilebilir. Bourdieu düşüncesi parasız eğitimin sosyal tabakalaşmayı kesen pozitif gücünü yeterince güçlü bir şekilde değerlendirmemiştir.

Kaynakça

Alexander, J. C. (1987). *Twenty lectures: Sociological theory since World War II* (Yirmi ders: II. Dünya savaşından bugüne sosyal teori). Columbia University Press.

Arun, Ö. (2014). İnce zevkler-olağan beğeniler: Çağdaş Türkiye'de kültürel eşitsizliğin yansımaları. *Cogito,* (76), 167-191.

Bourdieu, P. (2013). *Seçilmiş metinler* (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (2014). İnsanlar ve mekanizmalar. *Cogito*, (76), 432-443.

Bourdieu, P. & Passeron, J. C. (2015). *Yeniden üretim: Eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri* (L. Ünsaldı vd., Çev.). Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler* (H. Tufan, Çev.). Kesit Yayınları.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2016a). *Düşünümsel sosyolojiye davet* (N. Ökten Çev,). İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2016b). Vive la crise!: Sosyal bilimde heteredoksi. G. Çeğin vd. (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi.* İletişim Yayınları.

Calhoun, C. (2016). Bourdieu sosyolojisinin ana hatları. G. Çeğin vd. (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (ss. 77-131) içinde. İletişim Yayınları.

Çeğin, G. (2016). Muhalif bir entelektüelin büyü bozumu: Bourdieu ve entelektüeli sorunsallaştırmak. G. Çeğin vd. (Ed), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (ss.499-523) içinde. İletişim Yayınları.

Etil, H. & Demir, M. (2014). Pierre Bourdieu'nün bilim sosyolojisine katkısı: "Alan teorisi", "habitus" cini ve refleksivite talebi. *Cogito*, (76), 312-349.

Gartman, D. (1987). The strength of weak programs in cultural sociology: A critique of Alexander's critique of Bourdieu. *Theor Soc*, (36), 381-413.

Göker, E. (2016a). Ekonomik indirgemeci mi dediniz? G. Çeğin vd. (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (ss. 277-302) içinde. İletişim Yayınları.

Göker, E. (2016b). Araştırma tasarımı açısından Pierre Bourdieu'nün sanat sosyolojisi. G. Çeğin vd. (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (ss. 525-558) içinde. İletişim Yayınları.

Fowler, B. (2000). *Reading Bourdieu on society and culture* (Kültür ve toplum üzerine Bourdieu'yu okumak). Blackwell Publishers

Jenkins, R. (1982). Pierre Bourdieu and the reproduction of determinism. *Sociology*, *16*(2), 270–281.

Jenkins, R. (1992). *Pierre Bourdieu*. Routledge Press.

Jourdain, A. & Naulin, S. (2020). *Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları* (Ö. Elitez, Çev). İletişim Yayınları.

Kaplan, M. & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (1), 23-38.

Kleanthous, I. (2018). Bourdieu'nun uygulanması ergenlik dönemindeki öğrencilerin yükseköğretim tercihlerinde algılanan ebeveyn etkisinin incelenmesi. M. Murpy (Ed.), *Sosyal teori ve eğitim: Foucault, Habermas, Bourdieu ve Derrida'yı anlamak* (ss. 245-270) içinde. Eğitim Yayınevi.

Mücen, B. (2014). Bourdieu'yu kullanmak: Bilimsel nesnenin inşası. *Cogito*, (76), 350-364.

Öğütle, V. S. & Çeğin, G. (2010). *Toplumsal sınıfların ilişkisel gerçekliği*. Tan Kitabevi Yayınları.

Özsöz, C. (2014). Pierre Bourdieu: Simgesel şiddet, eğitim, iktidar. *Cogito*, (76), 290-312.

Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş sosyoloji kuramları ve klasik kökleri* (I. Ertuna, Çev). De ki Sosyoloji Yayınları.

Savage, M. (2014). Pierre Bourdieu'nün kayıp kent sosyolojisi, *Cogito*, (76), 106-120.

Schusterman, R. (1999). *Bourdieu: A critical reader* (Bourdieu: Eleştirel bir okuma). Blackwell Publishers.

Swartz, D. (2013). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*. İletişim Yayınları.

Tezcan, M. (2015). *Eğitim sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Türk, B. H. (2016). Sihirden nefret eden bir ilüzyonist: Bourdieu, gelenek ve ideoloji. G. Çeğin vd. (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (ss. 605-626) içinde. İletişim Yayınları.

Ünal, A. Z. (2016). Rahatsız eden bir adamın bilimi: sosyoloji. G. Çeğin vd. (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (ss. 161-185) içinde. İletişim Yayınları.

Ünal, A. Z. (2017). Bourdeiu'nün tabakalaşma teorisi bağlamında üst sınıftan alt sınıfa doğru hayat tarzı tahakkümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(49), 380-388.

Wacquant, L. (2016). Pierre Bourdieu: Hayatı, eserleri ve entelektüel gelişimi. G. Çeğin vd. (Ed.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (ss. 53-76) içinde. İletişim Yayınları.

Wallace, R. A. & Wolf, A. (2013). *Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin genişletilmesi* (L. Elburuz & M. Rami Ayas, Çev). Doğu Batı Yayınları.

Declarations

Author Contributions

This is a single-authored study; all stages of the work were conducted by the author.

Conflict of Interest

The author(s) declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this article.

Ethics Statement

This study has been conducted in accordance with the principles of research and publication ethics. No ethical approval was required as the study does not involve human participants, data collection, or experimental procedures.

Funding

This research received no external funding.